A szonoráns–obstruens különbség a magyarban

Szigetvári Péter, ELTE ElmNyelv PhD Program, <szigetva@nytud.hu>

(forrás: `http://budling.nytud.hu/~szigetva/papers/havaj.ps`)

(1) Szereplők: a magyar mássalhangzók

		ZÖNGÉTLEN	ZÖNGÉS	SZONORÁNS
LAB	ZÁR	p	b	m
	ZÁR-RÉS	pf	bv	*
	FOLYAMATOS	f	v	ʋ
DENT	ZÁR	t	d	n
	ZÁR-RÉS	ʦ	ʣ	*
	FOLYAMATOS	s	z	l
POSZTALV	ZÁR	t̠	d̠	n̠
	ZÁR-RÉS	ʧ	ʤ	*
	FOLYAMATOS	ʃ	ʒ	r
PAL	ZÁR	c	ɟ	ɲ
	ZÁR-RÉS	*	*	*
	FOLYAMATOS	ç	ʝ	j
VEL/GLOT	ZÁR	k	g	ŋ
	ZÁR-RÉS	*	*	*
	FOLYAMATOS	x	~~ɣ~~	h

i. ○: alapvariáns, CV́ (=#CV) helyzetben
   ∗: lehetetlen hang
   ~~ɣ~~ : a magyarban, „véletlenül” hiányzó hang

ii. megjegyzések:
   a. a ɣ hiányának oka, a x zöngésedésre való képtelensége
   b. a pf és a bv affrikáta csak morfémahatáron jön létre
   c. az r képzési hely szerinti besorolása nem vitathatatlan

(2) Jelenségek és magyarázat

i. Fonetikai megvalósulás
   a. a *v* magánhangzó előtt általában zörejtelen (ʋ), mássalhangzó és szünet előtt zörejes (v)
   b. a *j* magánhangzó mellett zörejtelen (j), egyébként zörejes (ʝ)
   c. a *h* magánhangzó előtt általában zörejtelen (h), mássalhangzó és szünet előtt zörejes (x)

ii. Zöngésségi hasonulás
   a. a *v* nem zöngésít, de zöngétlenedik
   b. a *j* nem zöngésít, de zöngétlenedhet (ráadásul progresszíve)
   c. a *h* zöngétlenít, de nem zöngésedik

iii. A magánhangzó előtti ʋ és h mássalhangzó előtt v-vé ill. x-vá erősödik, ugyanígy a C__# helyzetű j → ʝ.

(3) Kiútkeresés

i. Premisszák

a. A ʋ → v, j → ʝ, h → x erősödésnek nincs se forrása (nincs honnan szedni a **h** elemet), se oka (gyenge, __C/# pozícióban történik).

b. Egy feltételezett gyengülés v → ʋ, ʝ → j, x → h elfogadhatóbb, de oka ennek sincs (erős __V pozícióban).

c. ha a v és a ʝ obstruens, honnan a zöngéssége?

ii. Téves feltételezések

a. Ami zöngétlen(edik), az obstruens. De a h zöngétlen és nem obstruens.

b. Ami zörejes, az obstruens. De az angol pleɪ, trʌk, kjuː második szegmentuma zörejes (és zöngétlenedett), de nem obstruens.

iii. Vagyis az itt tárgyalt alternációk fonológiailag nem ábrázolódnak.

a. érvek:

α. nincs nyelv, ahol a ʋ ∼ v vagy j ∼ ʝ fonológiai oppozíció volna (h ∼ x sajnos van)

β. a v és a ʝ nem zöngésíti az őket megelőző obstruenst: pl. *Tóth Vladimir* *-dv-, *lopj* *-bʝ

γ. nem zöngétlenítik az őket megelőző obstruenst, a *kedvtelen* -tft-, *dobj ki* -pçk- esetében nem a v és a ʝ, hanem az őket követő obstruens hatása a zöngétlenedés, vö. orosz *iz Mcenska* -smʦ- típusúakkal

b. kérdések és válaszfélék:

α. Hogyan zöngétlenedik a ʝ?

A ʝ kötelezően csak két obstruens között zöngétlenedik, ha obstruens csak követi, akkor nem: pl. *dobj ki* -pçk-, de *férjtől* -rʝt-. Vagyis a ʝ csak progresszíve zöngétlenedik (az első esetben „mandinerből"), a szokásos regresszív módon nem. Ez a folyamat hasonlít az angol aspirációra (pl. pleɪ, trʌk, kjuː). De lehet egyszerűen a spontán zöngésség elvesztése is, annál is inkább, mert a *férj* ʝ-je kb. annyira zöngés (vagy zöngétlen), mint a *férjtől*-é.

β. Hát a v?

Itt is hasonlóra kell gyanakodnunk, mint a ʝ esetében. Sajnos zöngétlen msh + *v* végű morfémák nincsenek, intuícióm szerint azonban nem elképzelhetetlen a *pv, fv* kapcsolatok progresszív zöngétlenedése. Igazi prevokális v tehát csak a *bv, vv* kapcsolatokban lenne, a bv affrikáció eredménye, a vv oka a *ʋʋ, ami a *hh-hoz hasonlóan (és a jj-vel szemben) a gemináta approximánsok jelöltségével lehetne kapcsolatos (vö. latin *ww, de jj, vö. Cser).

γ. Mi van azokkal a dialektusokkal, ahol minden v obstruens?

Nem biztos, hogy van ilyen dialektus: ezekben sincs mindig zöngésedés, pl. *tviszt, kvártély.*

(4) Függelék

A kormányzás fonológia hangábrázolása

i. Alapelemek

a. egyértékű jegyek (elemek), egy-egy tulajdonság jelölt értékei

b. egy elem = egy hang

c. egy kiemelt elem: a fej

d. minden elemnek van egy kiugró jegye, nem-fejként csak ezt adja

ii. Összetételük

a. **XY.Z**: **X**, **Y** nem-fej, **Z** fej

b. a nem-fejek kiugró jegye felülírja a fej megfelelő jegyeit

c. az üresség is értelmezve van: magánhangzóként ɯ, mássalhangzóként ɰ

AZ ELEMEK

ELEM	HANG	CÍMKE	SPE-SZERŰ MEGFELELŐ
ʔ	ʔ	zár	−continuant
h	s	zörej	−sonorant
U	u/w	ajak	+labial
I	i/j	íny	−back
L	?	zönge	+slack vocal folds
H	h	hehezés	+spread glottis

iii. Mássalhangzó-ábrázolások (egy alternatíva)

a. mód

α. a zárhangok **ʔ**-t tartalmaznak

β. az obstruensek **h**-t tartalmaznak

γ. az affrikátáknak **h** a fejük ⇒ nincsenek szonoráns affrikáták

b. zöngésség

α. a zöngés obstruensek (talán a nazálisok is) **L**-t tartalmaznak

β. a h a **H** elem

c. hely

α. a labiálisokban **U** van

β. a dentálisoknak nincsen helyelemük

γ. a posztalveolárisokban nem-fej **I** van

δ. a palatálisoknak **I** a feje

ϵ. a velárisoknak nincs feje

ζ. azért nincs palatális és veláris affrikáta, mert meg van szabva a fejük (**I** ill. semmi), így nem lehet **h** is

d. néhány példa

p = **Uh.ʔ**, ʧ = **Iʔ.h**, g = **Lhʔ.**

(5) Jegyzetek